

ANNA SURÓWKA-PASEK

Rewolucja węgierska 1956 r. a Ustawa Zasadnicza Węgier z 2011 r. – program wolności i sprawiedliwości

The Hungarian Revolution of 1956 and the Fundamental Law
of Hungary of 2011 – A Program of Freedom and Justice

Abstract

The Hungarian Revolution of 1956 was an attempt to set Hungary on a path of democratic transformation aimed at building freedom and improving the country's economic situation. The national uprising, brutally suppressed, remained deeply embedded in the collective memory of Hungarians for many years. The Fundamental Law of Hungary of 25 April 2011, in its currently binding version, seeks to preserve national memory and to implement the demands that were articulated at that time. This article constitutes an attempt to identify references to the ideas that were formulated in 1956.

SŁOWA KLUCZOWE: rewolucja,
rozliczenie zbrodni, wolność,
demokratyczne wybory

KEYWORDS: revolution,
accountability for crimes, freedom,
democratic elections

ANNA SURÓWKA-PASEK – doktor nauk prawnych, Uniwersytet Ekonomiczny
w Krakowie, ORCID – 0000-0002-7396-0884, e-mail: surowkaa@uek.krakow.pl

1 | Wprowadzenie

Rewolucja węgierska 1956 r. – wielki zryw narodowy zmierzający do zrzu-
cenia jarzma radzieckiego, próba wprowadzenia Węgier, a przynajmniej
zbliżenia ich, na drogę demokratycznej formy rządów – przemilczana przez

wiele lat, wywarła ogromny wpływ na konstytucjonalizm węgierski po 1990 r.^[1] Swoją historię i prawdę o rewolucji Węgrzy odkrywali za granicą, w zagranicznych księgarniach, bowiem wiedza o wydarzeniach 1956 r. była na Węgrzech tematem tabu^[2].

Konstytucja Republiki Węgierskiej z 18 sierpnia 1949 r., która obowiązywała z licznymi zmianami aż do 1 stycznia 2012 r., nie nawiązywała bezpośrednio w swojej treści do wydarzeń, które miały miejsce na przełomie października i listopada 1956 r. – zawierała jedynie zdawkowe stwierdzenie, iż „W celu dopomożenia w dziele pokojowej przebudowy w państwo prawne, realizujące system wielopartyjny, demokrację parlamentarną i społeczną gospodarkę rynkową, Zgromadzenie Krajowe nadaje Konstytucji Węgier – do czasu uchwalenia nowej Konstytucji naszego Kraju – brzmienie następujące”. Stan ten zmieniony został dopiero na gruncie aktualnie obowiązującej Ustawy Zasadniczej Węgier z 25 kwietnia 2011 r., która weszła w życie 1 stycznia 2012 r. W Preambule znalazło się nie tylko odwołanie do rewolucji z 1956 r., ale także wskazanie, iż stanowiła ona początek walki o przywrócenie utraconej w 1944 r. suwerenności – „Zgadzamy się z deputowanymi pierwszego wolnego Zgromadzenia Krajowego, którzy w swej pierwszej rezolucji oświadczyli, że nasza obecna wolność poczęła się z rewolucji 1956 roku”^[3].

W aktualnie obowiązującej Ustawie Zasadniczej znaleźć można dwójakiego rodzaju nawiązania do postulatów podnoszonych w czasie rewolucji – jedne odnoszą się do rozliczenia zbrodni okresu komunistycznego, drugie – urzeczywistniają postulaty, a przynajmniej część z nich, przedstawione przez demonstrujących 23 października 1956 r. studentów w postaci „Szesnastu Punktów”.

¹ Por. Igor Janke, *Napastnik. Opowieść o Viktorze Orbánie* (Warszawa: Demart, 2012), 79; Wojciech Roszkowski, *Historia i teraźniejszość 1945–1979* (Kraków: Biały Kruk, 2022), 209; wybory do parlamentu, które odbyły się w 1990 r., uznawane są za cezurę czasową dla odrodzenia demokracji na Węgrzech – por. Witold Brodziński, „Wstęp,” w *Konstytucja Republiki Węgierskiej*, tłum. Halina Donath (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2002), 10.

² Gyorgy Litván, *Rewolucja węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963* (Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1996), 208 i n.

³ Witold Brodziński, „Ustawa zasadnicza Węgier z 25 kwietnia 2011 roku. Odrodzenie narodu i państwa?,” w *Aktualne problemy reform konstytucyjnych*, red. Stanisław Bożyk (Białystok: Wydawnictwo Temida 2, 2013), 464.

2 | Realizacja postulatów dotyczących rozliczenia zbrodni komunistycznych

Kwestia ponoszenia odpowiedzialności prawnej osób, które sprawowały władzę na Węgrzech pomiędzy 19 marca 1944 r. a 2 maja 1990 r., nie była osobno regulowana w Konstytucji węgierskiej z 1949 r.^[4] Namiastki regulacji, które zmierzałyby do umożliwienia pociągnięcia tych osób do odpowiedzialności na gruncie konstytucyjnym, doszukiwać się można w treści § 70/K Konstytucji, który stanowił, iż „Roszczenia wynikłe z naruszenia praw podstawowych oraz zarzuty przeciw rozstrzygnięciom państwowym, związane z wypełnianiem obowiązków, można dochodzić na drodze sądowej”^[5]. Brak jednak było rozwiązań, które regulowałyby kwestię przedawnienia karalności czynów popełnionych w okresie, w którym uznawano Węgry za kraj zniewolony, a także wskazania kręgu osób, które ową odpowiedzialność miałyby ponosić. Nie chodzi jedynie o ponoszenie odpowiedzialności za krwawe stłumienie rewolucji 1956 r., ale także za inne zbrodnie popełnione przez urzędników państwowych i funkcjonariuszy służb państwowych w okresie radzieckiego zniewolenia.

Zupełnie odmienne stanowisko w kwestii rozliczenia zbrodni komunistycznych znaleźć można na gruncie Ustawy Zasadniczej z 25 kwietnia 2011 r. Regulacje w niej zawarte dają z jednej strony podstawę do ukarania osób winnych „utrwalaniu” systemu komunistycznego na Węgrzech, z drugiej – rehabilitacji osób, które w okresie komunistycznym były represjonowane. Konieczność rozliczenia zbrodni komunistycznych oraz rehabilitacji osób, które były skazywane, stanowiły postulaty okresu rewolucji. W punkcie 4

⁴ Konstytucja Republiki Węgierskiej z dnia 18 sierpnia 1949 r. nie regulowała w ogóle kwestii związanych z odpowiedzialnością organów państwa aż do 1989 r. Liczne zmiany dokonane już w 1989 r. w Konstytucji Republiki Węgierskiej z 1949 r. zmierzały przede wszystkim do demokratyzacji ustroju; por. Anna Surówka, „Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Republice Węgierskiej,” w *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, red. Sabina Grabowska i Radosław Grabowski (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010), 358; Grzegorz Kuca, „Republika Węgierska,” w *Ustrój Unii Europejskiej i ustroje państw członkowskich*, red. Paweł Sarnecki (Warszawa: Wolters Kluwer, 2007), 385; Krzysztof Budziło, „Zasady zmiany Konstytucji Republiki Węgierskiej,” w *Zasady zmiany konstytucji w państwach europejskich*, red. Radosław Grabowski i Sabina Grabowska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2008), 374.

⁵ Konstytucja Republiki Węgierskiej uchwalona dnia 18 sierpnia 1949 r. ze zm., <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry.html> [dostęp: 6.01.2026].

w ramach rewolucyjnych „Szesnastu Punktów” żądano „publicznego zbadania zbrodniczej działalności Mihályego Farkasa i jego współpracowników”^[6]. Mátyás Rákosi uznany został za osobę, która „ponosi największą odpowiedzialność za wszelkie zbrodnie niedawnej przeszłości [okresu stalinowskiego – przyp. A.S.P.], jak również za zrujnowanie kraju”. Domagano się jego sprowadzenia na Węgry i osądzenia^[7]. Natomiast w punkcie 11 „Szesnastu Punktów” domagano się „rewizji przez niezależne trybunały wszystkich procesów politycznych i gospodarczych, jak również zwolnienia i rehabilitacji niewinnych oraz natychmiastowej repatriacji jeńców wojennych i cywilów deportowanych do Związku Radzieckiego, w tym więźniów skazanych poza granicami Węgier”^[8]. Oczekiwania te doczekały się niejako realizacji na poziomie konstytucyjnym. W Preambule do Ustawy Zasadniczej z 2011 r., często nazywanej „Narodowym wyznaniem wiary”^[9], wyrażenie odrzucona została możliwość przedawnienia jakichkolwiek zbrodni popełnionych przeciwko Narodowi Węgierskiemu i jego obywatelom „pod dyktando narodosocjalistyczną oraz komunistyczną”^[10]. Jednocześnie wskazano na brak uznania komunistycznej konstytucji z 1949 r., „ponieważ stanowiła ona podstawę rządów tyranii”. W dalszych częściach Ustawy Zasadniczej znaleźć można regulację, która w sposób jednoznaczny dokonuje oceny i niejako rozliczenia z poprzednio obowiązującym systemem politycznym. Zgodnie z art. 1 Ustawy Zasadniczej

Ustrój państwa oparty na rządach prawa, ustanowiony zgodnie z wolą narodu poprzez pierwsze wolne wybory przeprowadzone w 1990 r., oraz wcześniejsza dyktatura komunistyczna są ze sobą niezgodne. Węgierska Socjalistyczna Partia Robotnicza oraz jej następcy prawni, a także inne organizacje polityczne utworzone w celu służenia im w duchu ideologii komunistycznej, były organizacjami przestępczymi, a ich przywódcy ponoszą odpowiedzialność – bez przedawnienia – za:

⁶ Victor Sebestyén, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956* (Warszawa: Magnum, 2006), 315.

⁷ Sebestyén, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*, 315.

⁸ Sebestyén, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*, 316.

⁹ Stefánia Bódi, „Wstęp do Konstytucji Węgier ze szczególnym uwzględnieniem ‘Narodowego wyznania wiary’,” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, nr 5 (2018): 225–234.

¹⁰ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

- a) utrzymywanie i kierowanie reżimem opresyjnym, naruszającym prawo i zdradzającym naród;
- b) udaremnienie, przy pomocy sowieckich sił zbrojnych, demokratycznej próby opartej na systemie wielopartyjnym w latach po II wojnie światowej;
- c) ustanowienie porządku prawnego opartego na wyłącznym sprawowaniu władzy i bezprawiu;
- d) likwidację gospodarki opartej na wolności własności oraz zadłużenie kraju;
- e) podporządkowanie gospodarki Węgier, obrony narodowej, dyplomacji i zasobów ludzkich interesom zagranicznym;
- f) systematyczne niszczenie tradycyjnych wartości europejskiej cywilizacji;
- g) pozbawianie obywateli oraz określonych grup obywateli podstawowych praw człowieka albo ich poważne ograniczanie, w szczególności poprzez zabójstwa, wydawanie obywateli obcemu państwu, bezprawne pozbawianie wolności, deportacje do obozów pracy przymusowej, tortury i inne nieludzkie traktowanie; arbitralne pozbawianie obywateli majątku oraz ograniczanie prawa własności; całkowite pozbawianie wolności osobistej; podporządkowywanie wyrażania poglądów politycznych i woli przymusowi państwowemu; dyskryminowanie ze względu na pochodzenie, światopogląd lub przekonania polityczne; utrudnianie awansu i sukcesu opartego na wiedzy, pracowitości i talencie; tworzenie i utrzymywanie tajnej policji w celu bezprawnej inwigilacji i wpływania na życie prywatne obywateli;
- h) krwawe stłumienie, we współpracy z sowieckimi siłami okupacyjnymi, Rewolucji i Wojny o Niepodległość rozpoczętych 23 października 1956 r., następującego po nich terroru i odwetu oraz wymuszonej emigracji dwustu tysięcy obywateli węgierskich z ich ojczyzny;
- i) wszelkie pospolite przestępstwa popełnione z pobudek politycznych i pozostawione bez ścigania przez wymiar sprawiedliwości z powodów politycznych^[11].

Szczególne znaczenie, w kontekście rewolucji węgierskiej z 1956 r., ma regulacja zawarta w lit. h. Liczba ofiar represji po zakończeniu rewolucji

¹¹ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

w latach 1956–1959 sięgnęła kilkuset tysięcy, przy czym około 35 tys. zostało skazanych w różnych procesach^[12]. Część osób została skazana na śmierć, część na wieloletnie więzienie, a część po prostu musiała opuścić Węgry. Co ciekawe, początkowo procesy odbywały się przy udziale publiczności i były szczegółowo relacjonowane w prasie, jednak próba przedstawienia oskarżonych jako zwyczajnych przestępców wywołała falę protestów. Dlatego też wiele procesów toczyło się za zamkniętymi drzwiami, a opinia publiczna nie miała nawet możliwości skonfrontowania się ze stawianymi przez władze zarzutami^[13]. Należy również zaznaczyć, że na Węgrzech szerzyła się dezinformacja dotycząca tego, czym tak naprawdę był zryw narodowy 1956 r. Rozpowszechniane były broszury o „zbrodniach kontrrewolucji”^[14]. Starano się na wiele lat wymazać pamięć o ofiarach reżimu komunistycznego oraz o krwawym stłumieniu rewolucji przez wojska radzieckie.

Na uwagę zasługuje także regulacja zamieszczona pod koniec art. U ust. 1 Ustawy Zasadniczej, która rozciąga odpowiedzialność na „organizacje polityczne, które w okresie transformacji demokratycznej uzyskały uznanie prawne jako następcy prawni Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej”, uznając je za beneficjentów bezprawnie zgromadzonego przez ich poprzedników majątku^[15]. Rozwiązanie to jest szansą na zapewnienie poczucia sprawiedliwości ofiarom reżimu oraz osobom pamiętającym zbrodniczy ustrój komunistyczny. Koresponduje to z rozwiązaniem przewidzianym w art. U ust. 5 Ustawy Zasadniczej, który przewiduje, że

emerytury lub inne świadczenia przyznane przez państwo na podstawie ustaw przywódcom dyktatury komunistycznej, określonym w ustawie, mogą zostać obniżone w zakresie określonym w ustawie; uzyskane w ten sposób środki muszą zostać przeznaczone na łagodzenie krzywd wyrządzonych

¹² Por. Litvána, *Rewolucja węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963*, 185; Witold Pronobis, *Polska i świat w XX wieku* (Warszawa: Editions Spotkania, 1996), 366; Anna Radziwiłł i Wojciech Roszkowski, *Historia 1945–1990* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995), 19.

¹³ Litván, *Rewolucja węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963*, 183.

¹⁴ Litván, *Rewolucja węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963*, 190.

¹⁵ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

przez dyktaturę komunistyczną oraz na podtrzymywanie pamięci ofiar, zgodnie z ustawą^[16].

Wyrównanie rachunków krzywd jest jednym z warunków zapewnienia społecznego poczucia sprawiedliwości, co w państwie opartym na rządach prawa ma ogromne znaczenie. Jednocześnie w art. U ust. 6 Ustawy Zasadniczej wprowadzono brak przedawnienia przestępstw, których sprawcy nie byli ścigani z przyczyn politycznych. Sami sprawcy przestępstw, jak też osoby sprawujące władzę w okresie dyktatury komunistycznej, muszą liczyć się z upublicznieniem informacji „dotyczących ich ról i czynów związanych z funkcjonowaniem dyktatury” (art. U ust. 4 Ustawy Zasadniczej)^[17].

3 | Realizacja postulatów demokratycznych

Wśród postulatów sformułowanych w październiku 1956 r. ważne znaczenie na tle obecnych rozwiązań konstytucyjnych Węgier zajmują dwa, zamieszczone w punkcie 5 rewolucyjnych „Szesnastu Punktów”. Domagano się w nich „przeprowadzenia w całym kraju powszechnych i tajnych wyborów, które wyłonią nowe Zgromadzenie Narodowe z udziałem wszystkich robotników”^[18]. Ukonstytuowanie się 2 maja 1990 r. „pierwszego swobodnie wybranego organu przedstawicielstwa ludowego” uznane zostało na gruncie Ustawy Zasadniczej z 2011 r. za przywrócenie prawa do samostanowienia Węgier i początek nowej demokracji^[19]. Suwerenem na Węgrzech jest Naród, który jest źródłem władzy publicznej (art. B ust. 3 Ustawy

¹⁶ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

¹⁷ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

¹⁸ Sebestyen, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*, 315.

¹⁹ Preambuła do Ustawy Zasadniczej uchwalonej dnia 25 kwietnia 2011 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026]; por. Grzegorz Kuca, „Pozycja ustrojowa i funkcje Zgromadzenia Krajowego – parlamentu Republiki Węgierskiej (1990–2008),” w *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci profesora Jerzego Stembrowicza*, red. Stanisław Bożyk (Białystok: Temida 2, 2009), 274 i n.

Zasadniczej)^[20]. Naród sprawuje władzę przez swoich wybranych przedstawicieli lub – w wyjątkowych przypadkach – bezpośrednio (art. B ust. 4 Ustawy Zasadniczej)^[21]. Kwestie dotyczące sposobu wyboru posłów do węgierskiego Zgromadzenia Narodowego uregulowane zostały w art. 2 Ustawy Zasadniczej. Posłowie wybierani są w wyborach powszechnych, równych, w głosowaniu bezpośrednim i tajnym. Sposób przeprowadzenia wyborów ma umożliwić wyborcom swobodne wyrażenie ich woli. Szczegóły dotyczące samego procesu wyborczego uregulowane zostały w odrębnej ustawie. Należy jednak nadmienić, iż Ustawa XXXVI z 2013 r. o procedurze wyborczej, która rozwija konstytucyjną regulację wyborczą, wymaga, by przy stosowaniu prawa wyborczego przestrzegane były zasady: ochrony rzetelności (uczciwości) wyborów, dobrowolnego udziału w procesie wyborczym, równości szans kandydatów oraz organizacji zgłaszających kandydatów, udzielania wsparcia wyborcom z niepełnosprawnościami w korzystaniu z prawa wyborczego, wykonywania praw w dobrej wierze oraz zgodnie z ich celem, a także jawności postępowania wyborczego^[22]. Równości rywalizacji partii politycznych w procesie wyborczym służyć ma możliwość bezpłatnego upowszechniania reklam politycznych w okresie kampanii wyborczej – „W interesie zapewnienia właściwego informowania, niezbędnego w okresie kampanii wyborczej do kształtowania demokratycznej opinii publicznej, reklamy polityczne mogą być publikowane wyłącznie w mediach bezpłatnie, na warunkach gwarantujących równe szanse” (art. IX ust. 3 Ustawy Zasadniczej)^[23].

²⁰ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026]; należy również zaznaczyć, iż Ustawa Zasadnicza Węgier z 2011 r. jednoznacznie przesądziła obowiązywanie zasady podziału władz jako elementu demokratycznego systemu państwowego – por. Ivan Halász i Radosław Grabowski, „Zasady podziału władzy na Węgrzech,” w *Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich*, red. Sabina Grabowska i Radosław Grabowski (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016), 329–330.

²¹ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026]; Brodziński, *Ustawa zasadnicza Węgier z 25 kwietnia 2011 roku. Odrodzenie narodu i państwa?*, 467.

²² Ustawa XXXVI z 2013 r. o procedurze wyborczej, w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 lutego 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2013-36-00-00> [dostęp: 6.01.2026].

²³ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

Ustawa Zasadnicza w zakresie warunków nabycia praw wyborczych dokonuje pewnego różnicowania. Jest to konsekwencją członkostwa Węgier w strukturach Unii Europejskiej. Czynne i bierne prawo wyborcze do Zgromadzenia Narodowego posiadają wyłącznie pełnoletni obywatele Węgier (art. XXIII ust. 1 Ustawy Zasadniczej)^[24]. Osoby uprawnione do brania udziału w wyborach do Zgromadzenia Narodowego mają także prawo uczestniczenia w wyborach samorządowych, wyborach na stanowisko burmistrza oraz wyborach do Parlamentu Europejskiego, a także mają prawo do udziału w referendum ogólnokrajowym i lokalnym (art. XXIII ust. 7 Ustawy Zasadniczej). Przepisy konstytucyjne gwarantują także prawa wyborcze do organów samorządu, na stanowisko burmistrza oraz do Parlamentu Europejskiego obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej, pod warunkiem że zamieszkują na terytorium Węgier, są pełnoletni i nie zostali w państwie, którego obywatelstwo posiadają, pozbawieni praw wyborczych (art. XIII ust. 2 i 6 Ustawy Zasadniczej). Ustawa Zasadnicza przyznaje także prawo udziału w wyborach do organów samorządu terytorialnego oraz na stanowisko burmistrza osobom posiadającym na Węgrzech status uchodźcy lub posiadającym prawo stałego pobytu (art. XXIII ust. 3 Ustawy Zasadniczej).

Swoboda tworzenia i działania partii politycznych zagwarantowana została w art. VIII ust. 3 Ustawy Zasadniczej. Zgodnie ze wskazaną regulacją partie polityczne są tworzone na podstawie prawa zrzeszania się^[25]. Państwo gwarantuje im również swobodę działania. Celem działania partii politycznych jest przyczynianie się do kształtowania i wyrażania woli wyborców. Jednocześnie partie nie mogą sprawować władzy bezpośrednio. Koresponduje to z regulacją zawartą w art. C ust. 2 zd. 1 Ustawy Zasadniczej, zgodnie z którą „Nikt nie może działać w celu zdobycia lub sprawowania władzy siłą ani w celu jej wyłącznego posiadania”^[26]. Jest to również wyraźne przeciwstawienie się rozwiązaniom obowiązującym w okresie

²⁴ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

²⁵ Regulacje dotyczące wolności zrzeszania się zawierała także Konstytucja Republiki Węgierskiej z 1949 r., po zmianach dokonanych w 1989 r. – por. Witold Brodziński, *System Konstytucyjny Węgier* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003), 25.

²⁶ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

dyktatury komunistycznej, w którym „przewodnią” rolę wypełniać mogła jedna partia – Węgierska Socjalistyczna Partia Robotnicza.

Punkt 5 rewolucyjnych „Szesnastu Punktów” zawierał również żądanie uznania „prawa robotników do strajku”^[27]. Ustawa Zasadnicza z 2011 r. zawiera gwarancje dotyczące pracowników. W art. XVII ust. 2 przyznaje pracownikom oraz ich organizacjom prawo do prowadzenia negocjacji z pracodawcami, prawo do zawierania układów zbiorowych oraz prawo do podejmowania zbiorowych działań w celu obrony interesów pracowników, w tym prawo do strajku. Należy zauważyć, że regulacje konstytucyjne zobowiązują pracowników i pracodawców do współpracy „w celu zapewnienia miejsc pracy, trwałości gospodarki narodowej oraz realizacji innych celów wspólnotowych” (art. XVII ust. 1 Ustawy Zasadniczej)^[28].

Kilka wezwań zawartych w zbiorze „Szesnastu Punktów” dotyczyło uwolnienia gospodarki Węgier spod „protektoratu” Związku Radzieckiego i działaczy partyjnych oraz reorganizacji „węgierskiego życia gospodarczego pod nadzorem specjalistów” (punkty 6–10 „Szesnastu Punktów”)^[29]. Aktualnie Ustawa Zasadnicza stwarza podwaliny pod budowę gospodarki Węgier w oparciu o wolność działalności gospodarczej, uczciwą konkurencję, przeciwdziałanie wszelkim nadużyciom, ochronę praw konsumentów oraz pracę, tworzącą wartość (art. M Ustawy Zasadniczej). Każdy ma prawo do swobodnego wyboru pracy i zawodu oraz do podejmowania działalności gospodarczej (art. XII ust. 1 Ustawy Zasadniczej). Elementem gospodarki rynkowej jest własność prywatna, dlatego też każdy ma prawo do własności i dziedziczenia (art. XIII ust. 1 Ustawy Zasadniczej), natomiast „Własność pociąga za sobą odpowiedzialność społeczną” (art. XIII ust. 1 *in fine* Ustawy Zasadniczej). Poczucie odpowiedzialności za los wspólnoty oraz kształtowanie dobrobytu Węgier są niejako myślą przewodnią regulacji konstytucyjnej. Koresponduje to z wyrażonym wprost w art. XXX ust. 1 Ustawy Zasadniczej wskazaniem, zgodnie z którym „Każdy przyczynia się do pokrywania wspólnych potrzeb stosownie do swoich możliwości oraz swojego udziału w gospodarce”, oraz art. O Ustawy Zasadniczej, zgodnie z którym „Każdy ponosi odpowiedzialność za samego siebie oraz jest

²⁷ Sebestyen, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*, 315.

²⁸ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

²⁹ Sebestyen, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*, 315.

zobowiązany, stosownie do swoich zdolności i możliwości, przyczyniać się do wykonywania zadań państwa i wspólnoty”^[30].

Postulaty rewolucji 1956 r. dotyczyły również sfery wolności osobistych. W punkcie 12 rewolucyjnych „Szesnastu Punktów” domagano się „wolności sumienia i słowa, wolności prasy i radia”, jak też utworzenia nowej gazety codziennej Związku Węgierskich Organizacji Studenckich (MEFESZ)^[31]. Współcześnie, po ponad 25 latach od odzyskania przez Węgry niepodległości, postulat utworzenia gazety codziennej wydaje się dość archaiczny, ale biorąc pod uwagę realia czasów dyktatury komunistycznej, ograniczonego dostępu do rzetelnych informacji i cenzury, był on bardzo postępowy. Z perspektywy współczesnej ogromnie ważne i wciąż aktualne są postulaty zagwarantowania wolności sumienia i wolności słowa, a także wolności prasy i radia. Ustawa Zasadnicza z 2011 r. w art. IX ust. 1 gwarantuje każdemu wolność słowa^[32]. Jednocześnie w ust. 2 tego samego artykułu wprowadzono gwarancje dla wolności prasy oraz swobodnego rozpowszechniania informacji – „Węgry uznają i chronią wolność oraz pluralizm prasy oraz zapewniają warunki dla swobodnego rozpowszechniania informacji niezbędnych do kształtowania demokratycznej opinii publicznej”. Granicą wolności słowa jest konieczność poszanowania godności innych osób, a także godności Narodu Węgierskiego i wspólnot narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych (art. IX ust. 4-5 Ustawy Zasadniczej). Ustawa Zasadnicza gwarantuje obywatelom również możliwość bardziej sformalizowanego wypowiedzania się w kwestiach publicznych poprzez przyznanie prawa składania – indywidualnie lub wspólnie z innymi – pisemnych wniosków, skarg lub propozycji do każdego organu sprawującego władzę publiczną (art. XXV Ustawy Zasadniczej)^[33].

³⁰ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

³¹ Rozbudowane gwarancje wolności sumienia i wyznania oraz wolności słowa znalazły się także w znowelizowanej w 1989 r. Konstytucji Republiki Węgierskiej z 1949 r. – Brodziński, *System Konstytucyjny Węgier*, 25.

³² Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

³³ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

Gwarancje dotyczące wolności sumienia uregulowane zostały w art. VII Ustawy Zasadniczej z 2011 r.^[34] Na gruncie Ustawy Zasadniczej wolność myśli, sumienia i religii obejmuje „wolność wyboru lub zmiany religii albo innych przekonań, a także wolność wyrażania bądź niewyrażania, praktykowania lub nauczania swojej religii albo innych przekonań – poprzez obrzędy religijne lub w inny sposób – indywidualnie lub wspólnie z innymi, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym”. Osoby wyznające te same zasady wiary mogą tworzyć wspólnoty religijne. Jednocześnie Ustawa Zasadnicza przewiduje rozdział państwa od kościołów i związków wyznaniowych, stanowiąc, że „Państwo i wspólnoty religijne działają oddzielnie. Wspólnoty religijne są autonomiczne” (art. VII ust. 3 Ustawy Zasadniczej). Nie wyklucza to oczywiście możliwości współdziałania państwa ze wspólnotami religijnymi w celu „realizacji celów wspólnotowych” państwa i Narodu Węgierskiego (art. VII ust. 4 Ustawy Zasadniczej)^[35].

Jeden z formułowanych podczas rewolucji 1956 r. postulatów dotyczył zmiany godła państwowego – domagano się „zastąpienia godła państwowego, które obce jest narodowi węgierskiemu, starym węgierskim godłem Kossutha”. Postulat zmiany godła państwowego został zrealizowany już na gruncie Konstytucji Republiki Węgierskiej z 1949 r. w zmienionym brzmieniu w § 76 ust. 2, który przewidywał powrót do starego węgierskiego godła Kossutha, niemniej aktualnie obowiązująca Ustawa Zasadnicza z 2011 r. również podtrzymuje tę tradycję (art. 1 ust. 1)^[36].

³⁴ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

³⁵ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

³⁶ Ustawa Zasadnicza Węgier uchwalona dnia 25 kwietnia 2011 r., w brzmieniu obowiązującym od dnia 1 stycznia 2025 r., <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00> [dostęp: 6.01.2026].

4 | Podsumowanie

Niewątpliwie obecnie obowiązująca Ustawa Zasadnicza Węgier z 2011 r., zwłaszcza po wprowadzeniu do niej kilku nowelizacji, stanowi nie tylko nawiązanie, ale w pewien sposób realizację rewolucyjnego planu zapewnienia wolności, sprawiedliwości i rozwoju Węgier. Niektóre z rozwiązań konstytucyjnych mogą być wzorem do naśladowania w innych państwach, które po II wojnie światowej znalazły się pod okupacją wojsk radzieckich, w których władzę sprawowały partie satelickie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, a które do tej pory nie dokonały rachunku krzywd.

Jedna z myśli rewolucji węgierskiej 1956 r. nie doczekała się naśladownictwa. Dnia 1 listopada 1956 r. premier Imre Nagy poprosił Organizację Narodów Zjednoczonych o uznanie neutralności Węgier oraz ogłosił wystąpienie ze struktur Układu Warszawskiego. Prośba węgierskiego premiera, choć uznawana za rozpaczliwą próbę ratowania niepodległości Węgier przed radziecką inwazją, nie doczekała się jednak rozpatrzenia na forum ONZ. Po części, jak podają źródła historyczne, było to efektem pewnego nieporozumienia, do którego doszło pomiędzy Ministerstwem Spraw Zagranicznych a Sekretariatem ONZ^[37], a także konsekwencją zaangażowania Stanów Zjednoczonych w konflikt sueski, przy jednoczesnym bagatelizowaniu znaczenia rewolucji, która wybuchła 23 października 1956 r.

Bibliografia

- Bódi, Stefánia. “Wstęp do Konstytucji Węgier ze szczególnym uwzględnieniem ‘Narodowego wyznania wiary.’” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, nr 5 (2018): 225–234.
- Brodziński, Witold. “Wstęp.” W *Konstytucja Republiki Węgierskiej*. Tłumaczenie Halina Donath, 3–29. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2002.
- Brodziński, Witold. *System Konstytucyjny Węgier*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003.
- Brodziński, Witold. “Ustawa zasadnicza Węgier z 25 kwietnia 2011 roku. Odrodzenie narodu i państwa?” W *Aktualne problemy reform konstytucyjnych*, red. Stanisław Bożyk, 459–483. Białystok: Wydawnictwo Temida 2, 2013.

³⁷ Sebestyen, *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*, 245 i n.

- Budziło, Krzysztof. "Zasady zmiany Konstytucji Republiki Węgierskiej." W *Zasady zmiany konstytucji w państwach europejskich*, red. Radosław Grabowski i Sabina Grabowska, 372–381. Warszawa: Wolters Kluwer, 2008.
- Halász, Ivan i Radosław Grabowski. "Zasady podziału władzy na Węgrzech." W *Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich*, red. Sabina Grabowska i Radosław Grabowski, 327–342. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016.
- Janke, Igor. *Napastnik. Opowieść o Viktorze Orbánie*. Warszawa: Demart, 2012.
- Kuca, Grzegorz. "Republika Węgierska." W *Ustrój Unii Europejskiej i ustroje państw współczesnych*, red. Paweł Sarnecki, 385–401. Warszawa: Wolters Kluwer, 2007.
- Kuca, Grzegorz. "Pozycja ustrojowa i funkcje Zgromadzenia Krajowego – parlamentu Republiki Węgierskiej (1990–2008)." W *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci profesora Jerzego Stembrowicza*, red. Stanisław Bożyk, 272–290. Białystok: Temida 2, 2009.
- Litván, Gyorgy. *Rewolucja węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1996.
- Pronobis, Witold. *Polska i świat w XX wieku*. Warszawa: Editions Spotkania, 1996.
- Radziwiłł, Anna i Wojciech Roszkowski. *Historia 1945–1990*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- Roszkowski, Wojciech. *Historia i teraźniejszość 1945–1979*. Kraków: Biały Kruk, 2022.
- Sebestyen, Victor. *Dwanaście dni. Rewolucja węgierska 1956*. Warszawa: Magnum, 2006.
- Surówka, Anna. "Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Republice Węgierskiej." W *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, red. Sabina Grabowska i Radosław Grabowski, 357–364. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010.

